

Bjørn Brænd

Naturvern – Rondane, vår første naturpark, er 50 år

Rondane nasjonalpark er 50 år i år. Nasjonalparken ligger i et høyfjellsområde mellom Gudbrandsdalen og Atndalen. Parken ble opprettet i 1962 som Norges første nasjonalpark, for å *”ta vare på et stort, sammenhengende og i det vesentlige urørt fjellområde, ta vare på et høyfjellsøkosystem med et egenartet og variert biologisk mangfold, ta vare på sentrale leveområder til villreinstammen i Rondane, sikre variasjonsbredden i naturtyper som rondaneområdet omfatter, herunder innslag av høyereliggende bjørke- og barskog, bevare landskapsformer og særpregede geologiske forekomster, og ta vare på verdifulle kulturminner.”*

Nasjonalparken ble utvidet i 2003 og dekker nå et område på 963 km². Parken ligger i kommunene Dovre, Sel, Nord-Fron, Sør-Fron og Ringebu i Oppland, og Folldal og Stor-Elvdal i Hedmark; og den grenser opp til landskapsvernområder i Grimsdalen og Dørålen og naturreservatene Atnsjømyrene og Myldingi. Den ligger også nær naturreservatene Flakktjønna, Frekmyr og Mosætermyra, alle i Nord-Atndalen.

Merkeår for naturvern

1962 ble et merkeår for naturvern i Norge. Stortinget fattet vedtak om fredning av Rondane som nasjonalpark –

den første i Norge. Sammenliknet med andre land i Europa, var dette sent. Her i landet hadde de fleste levd i troen på at vi hadde nok natur. Noen framsynte personer stiftet i 1914 Landsforbundet for Naturvern, og i regi av dette forbundet ble mye grunnleggende og betydningsfullt arbeid gjort for hele naturverntanken. Østlandske kretsforening

Forskere fra Sørnesset på vei mot toppen av Høgronden. Fra venstre: trolig Sonja Barth, Kitty og Leiv Rosseland. Trolig 1946. Foto utlånt av Bjørn Rosseland.

ble stiftet samme år av folk med lang-siktig perspektiv – for eksempel advokat Heyerdahl som gikk ut av styret i 1951 etter å ha vært med siden starten – etter

37 aktive år. Han kjente Sollia og Rondane meget godt, og var som skarp-skodd jurist blant dem som så at lovgivningen ikke strakk til for kostnadsfritt naturvern i utvidet form.

Politiske prosesser tar tid og krever tålmodighet

I januar 1950 ble det holdt et viktig møte i Oslo i *Det norske geografiske selskap* med foredrag av den kjente geografi-professoren Frithjof Isachsen: "Naturfredninger i Norge", og et foredrag av den svenske dr. Nils Dahlback: "Nationalparkerna i Sverige" – et foredrag ledsaget av lysbilder. Nasjonalparktanken og den svenske modellen fristet.

I en oppsummering 1951 om naturvernarbeidet kunne man slå fast at det særlig var monumentale enkeltforekomster og små, spesielle områder som hadde fått et vern i åra siden 1914. Når naturvernorganisasjonen så framover var kort sagt "fredede nasjonale naturparker en forutsetning for å forstå historien og vurdere våre forfedres livskår og kulturelle innsats. Og like meget er slike områder nødvendige for naturvitenskapens fortsatte framgang".

Det ble vist til svensk naturvern der ikke bare pengeverdien, men også slike verdier som folks trivsel og landskapets skjønnhet, egenart og betydning som natur- og kulturdokument, – og at noen representative, tilstrekkelig store eksempler på ethvert utpreget naturlandskap bevares urørt for at vi også i framtida skal finne et synlig bilde på det landet tidligere tiders svensker levde og virket i. Vernet natur skal også være arbeidsmateriale for kommende generasjoners vitenskapelige forskning og med metoder vi ikke kan vite noe i dag,

men forutse at de trenger tilgang til opprinnelig natur. Den svenske rondaneforskeren Carl Mannerfelt var talsmann for et slikt syn.

Sonja og Edvard K. Barth med dattera Anne som ble født mens familien bodde i Sollia 1946-54. Sonja og Edvard K. Barth ble høsten 2008 hedret med en minneplakett på en egen stele ved starten av Barths sti som begynner ved utløpet av Vuludalen ved Vollum. Minneplaketten ble avduket av justisminister Knut Storberget under Fossedagene 2006. Ved 50-årsjubileet for Rondane nasjonalpark og solliværingenes markering, ble den nyopprettede Barthprisen delt ut for første gang, til nordatndølen Ola Blæsterdalen, i nærvær av statsråd Bård Vegard Solhjell.
Foto: Edu. K. Barth, 1948.

Denne svenske tankegangen reiste norske naturvitenskapelige forskere til nabolandet for å lære fra grunnen, blant dem Edvard K. Barth fra sitt bosted i Sollia. Det kan se ut til at norske forskere lærte av svenskens tenkning,

Sørnesset omlag 1910, slik det stort sett fortsatt var da Det Norske Videnskaps-Akademi overtok stedet i 1935. Foto fra Det Norske Videnskaps-Akademi.

og i sentrum for den vitenskapelige forskningen stod et miljø som vi i dag ville kalt "en naturvitenskapelig naturvernpolitisk-tenketank".

En tverrfaglig naturvernpolitisk tenketank

Den sentrale gruppen av forskere og politikere brukte Det Norske Videnskaps-Akademis gård Sørnesset ved Atnsjøen i Sollia som et samlingssted og sentrum for bred naturvitenskapelig forskning. Her møttes etter krigen forskere, politikere og sentrale representanter fra store interessegrupper på tvers av partigrenser og fag: jusprofessor, senere rektor ved UiO, Frede Castberg, atomfysikeren Gunnar Randers, geologiprofessoren Werner Werenckiold, doktorgradsforskeren Just Gjesing, limnologen Kaare Strøm, geogra-

fene, magister Tore Sund og Blanche Pay Dahl, viltforskerne Yngvar Hagen, Edvard Holt, Edvard K. Barth og Arne Krafft, fiskebiologene Sven Sømme og Leiv Rosseland, botanikerne Eilif Dahl, Olav Gjærevoll og Harald Sunne Høydahl for å nevne de mest synlige. Andre som var knyttet til miljøet var forsøksleder Knut Dahl fra Ås, professor Elias Mork, også Ås, klimaprofessor E. Høiland, astrofysikkprofessor Svein Rosseland og antropolog Fredrik Barth som startet sine undersøkelser av lokalbefolkning nettopp her.

Fra det aktive politiske miljøet i Arbeiderpartiet engasjerte seg i særlig grad Axel Sømme og Vilhelm Aubert i tillegg til Olav Gjærevoll og Eilif Dahl. Fra Den Norske Turistforening – mangeårig styremedlem og formann Edvard Løchen (hytte på Øverdalssetra i Sollia) og dessuten innbudt medlem i Hamar

*Leiv Rosseland setter garn (1944).
Foto utlånt av Bjørn Rosseland.*

og Hedmark turistforening og hedret av Trondhjems turistforening. Barth var styremedlem i Turistforeningen i en årrekke. Generalsekretær Knut Rom i Norges Jeger- og Fiskerforening regnet seg nesten som solliværing med lange somre i Sollia, først med leid husrom, senere med egen hytte ved Atnsjøen. Fra hvert sitt ståsted leverte de koordinerte innspill til departementer og politiske myndigheter i den prosessen som kom i gang igjen kort tid etter freden, for strengt tatt startet arbeidet før krigen brakte løs. Sørnesset ble nemlig overtatt som testamentarisk arv av Det Norske Videnskaps-Akademi i 1935, og styret satte umiddelbart i gang aktivitet for å ta gården i bruk. Formann i styret var forsøksleder Knut Dahl fra Ås.

Flere fra denne gruppa hadde vært aktive i motstandsarbeidet under krigen: Vilhelm Aubert med en ledende rolle, Edvard K. Barth, Eilif Dahl og Tore Sund i den hemmelige etterretningsorganisasjonen XU, Sven Sømme (milorg og

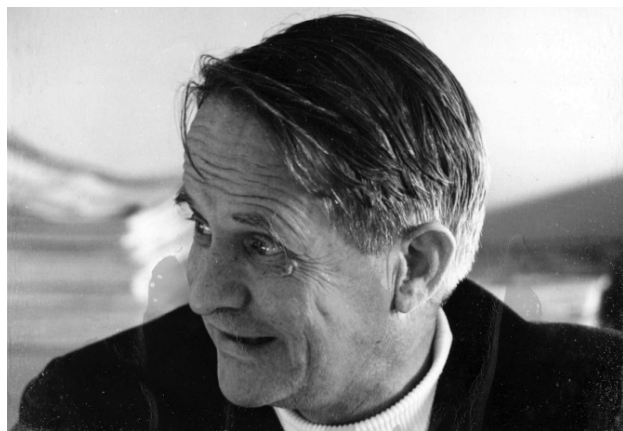

Edvard K. Barth undersøkte dagrovfugler og ugler i sitt feltarbeid i Sollia 1942.

Foto: Leiv Rosseland.

Foto utlånt av Bjørn Rosseland.

XU) med en spektakulær flukt fra tysk fangenskap ved Åndalsnes, Edvard Løchen med et opphold på Grini bak seg, Olav Gjærevoll i eksil i Sverige. De hadde lært å holde lav profil.

Eilif Dahl. Foto utlånt av Gro Gulden.

Tidlig i 1950-åra ble det aktive arbeidet med fredningstanken holdt i det skjulte i påvente av den nye naturvernloven som ble forberedt i disse åra. Blant naturviterne arbeidet særlig Olav

Gjærevoll og Eilif Dahl politisk innenfra Arbeiderpartiet. Også Gunnar Randers hadde tette bånd til sentrale tillitsmenn i Arbeiderpartiet uten selv å være partipolitisk aktiv. Axel Sømme og Vilhelm Aubert, derimot, var meget aktivt med i utformingen av Arbeiderpartiets etterkrigspolitikk, også på dette området.

Grunnforskning og registrering av vitenskapelige og kulturelle verdier

Naturfredninger i Norge var lenge enkeltobjekter eller avgrensede små spesialområder. Mange drømte om å følge etter amerikanere og svensker som for lengst hadde opprettet nasjonalparker. Det ble ansett som viktig for langsiktig forskningsinnsats og som naturbaserte opplevelsesområder for friluftsfolk, og dermed et element i å legge grunnlaget for en god folkehelse.

Registrering av naturfaglige verdier var nærmest en selvfølge. De kom målbevisst i gang i 1939 og utover i 1940- og 50-åra. Hovedtyngden av forskningsinnsatsen ble drevet av unge naturvitenskapelige forskere med utgangspunkt i Vitenskapsakademiets gård Sørnesset ved Atnsjøen i Sollia. Her kunne unge akademikere ta med familie på rimelig ferie, mens de sjøl drev ulike registreringer og studier. Noen bodde der med familien hele eller store deler av året.

Gjennom registrering av geologi, flora og fauna kunne man med vitenskapelig objektivitet dokumentere naturens egenart. Forskningen resulterte i banebrytende teorier om blant annet hvordan breer smelter ned, og ikke minst forstod man mer av hvordan den

store innlandsisen satte sine spor i terrenget slik vi har det i dag. Planter, dyr og fugl ble registrert og studert i sitt samspill med hverandre og omgivelsene. Det ble etablert en meteorologisk stasjon på Sørnesset, foruten detaljstudier av solmengde, temperaturer, nedbør og vind – ja, været i det store og hele. Dette ble igjen sett i forhold til plantenes vekst og produksjon. Vassdraget ble grundig undersøkt gjen-nom moderne metoder, og grunnlaget for en bærekraftig fiskeforvaltning ble lagt gjennom nye forskningsbaserte fiskeregler for Sollia 1947. Denne store aktiviteten førte til at vi nettopp i Rondane har noen av de eldste dataseriene for miljø- og klimaovervåking her i landet. Atnavassdraget er referansevassdrag.

Forskerne ble fascinert av de mange sporene etter gammel menneskelig aktivitet i hele Rondaneområdet. Og dermed startet de første systematiske registreringene av gamle fangstanlegg. Det ledet i sin tur til oppdagelsen av det som hevdes å være det største gravfeltet i høyfjellet for menneskegraver fra jernalderen.

Vernedugnaden

Da så naturvernloven endelig kom i 1954, og nyskapningen Statens naturvernråd ble opprettet med Olav Gjærevoll som leder, var forholdene lagt til rette og tida overmoden for et forslag i 1956 fra fjelloppsynsmann Normann Heitkøtter om å opprette Rondane nasjonalpark. Her spilte brødrene Olaf, Fredrik og Normann Heitkøtter en viktig rolle ved at de presterte å få gudbrandsdalskommunene med på å tilrå opprettelsen av nasjonalparken.

Olav Gjærevoll (t.v.) ga i 1968 et herbarium med 479 planter til Alvdal ungdomsskole ved rektor Olav Jortveit. Foto: Per Magne Grue. Fotoarkiv: Nordøsterdalsmuseet, nr. 100844.

Det hadde seg nemlig slik at på Oppland-sida var de lunkne og dels helt i mot opprettelsen. Der ble det f.eks. bråbygd flere veier inn i det som var foreslått vernet. Holdningene kom igjen for dagen da trusselen om en stor vasskraftutbygging av Atna-vassdraget kom fram. Den samme alliansen mellom lokalbefolkning, det naturvitenskapelige miljøet med utspring fra Sørnesset, natur- og friluftslivsorganisasjoner og nettverket inn til de besluttede politiske myndigheter var viktig for først å stoppe de mest vidløftige kraftutbyggingsplanene og senere at Atna og Grimsa ble varig vernete vassdrag. At lokalbefolkningen i Sollia og Nord-Atnadalen støttet helhjetet opp med

underskriftsaksjon for, var nok en viktig beveggrunn.

Rondane nasjonalpark ble opprettet i 1962 foran Børgefjell som ble utredet på samme tid.

De politiske strategene

Det er ingen hemmelighet at tanken om å opprette Rondane nasjonalpark møtte motbør hos grupper av næringer som kunne ha økonomisk utbytte av sin bruk av fjellene. Særlig var skepsisen stor i Gudbrandsdalen.

Dette så og skjønnte de politiske strategene blant frilufsorganisasjonene og forskerne. Prosessen med alliansebygging og langsiktig politisk arbeid med utvikling av ideologi for ny lovgivning kan sies å være nærmest et forbilde for hvordan det kan gjøres med eleganse og forutsigbart resultat.

Om forfatteren

Bjørn Brænd, f. 1942, har vært skogsarbeider, realfagstudier ved Universitetet i Oslo, forlagsredaktør og forlegger siden 1967. Forfatter av Bygdebok for Sollia, 1-3 samt flere bøker og artikler om lokalhistoriske emner.